

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE {-AllIdAn (> -AldAn)} VE {-AllIdAn berü (> -AldAn berü)} ZARF-FİİL EKLERİNİN OLUŞUMU

Erkan SALAN*

Öz: {-AllIdAn (> -AldAn)} ve {-AllIdAn berü (> -AldAn berü)} zarf-fiil ekleri, ilk defa Eski Anadolu Türkçesi döneminde ortaya çıkmıştır. Bu biçimlerin genellikle {-All} zarf-fiil ekinin {+dAn} durum ekiyle ve {+dAn berü} çekim edatıyla genişletilmesi sonucu oluştuğu düşünülmektedir. Ancak {-All} zarf-fiil ekinin “+dAn beri, -dİğIndAn beri” anlamıyla belirli bir zaman diliminde geçen sürenin başlangıç noktasını sınırlandırmak bakımından ortak işlevi paylaştığı {+dAn} ve {+dAn berü} biçimleriyle genişlemesi dönemin dili açısından mümkün görünmemektedir. Zira kaptlaşma olmadığı sürece aynı işleve sahip yapıların üst üste gelmesi Türkçede karşılaşılan bir durum değildir. Bu bakımdan adı geçen yapıların kökenine dair görüşler gerçeği yansıtmamaktadır. İfade edilen sorunun giderilmesi için bu çalışmada, dönem Türkçesinden alınan örneklerden hareketle {-AllIdAn (> -AldAn)} ve {-AllIdAn berü (> -AldAn berü)} biçimlerinin nasıl oluştuğu ele alınmış ve kısalma neticesinde ortaya çıkmış olan bu yapıların kökenine dair yeni bir görüş öne sürülmüştür.

Anahtar kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, {-All} sıfat-fiil eki, {-AllIdAn}, {-AllIdAn berü}, kısalma.

Formation of {-AllIdAn (> -AldAn)} and {-AllIdAn berü (> -AldAn berü)} Gerund Suffixes in Old Anatolian Turkish

Abstract: Gerund suffixes of {-AllIdAn (> -AldAn)} and {-AllIdAn berü (> -AldAn berü)} first appeared in the Old Anatolian Turkish period. It is generally thought that these forms were created when the {-All} gerund suffix was extended using {+dAn} case suffix and {+dAn berü} postposition. However, it does not seem possible in terms of the language of the period that the gerund suffix of {-All} was extended using the forms {+dAn} and {+dAn berü}, with which it shares a common function of limiting the starting point of time past at a certain period of time in the meaning of “+dAn beri, -dİğIndAn beri”. Because, it is not a frequent occasion that patterns having the same function overlap in Turkish unless they have taken a fixed form. In this respect, views concerning the origin of the aforementioned suffixes do not reflect the truth. In this study, how the forms of {-AllIdAn (> -AldAn)} and {-AllIdAn berü (> -AldAn berü)} came into being were dealt with based on examples taken from the Turkish of the period and a new view has been proposed regarding the origin of these forms, which emerged as a result of abbreviation, so as to eliminate the above-mentioned problem.

Keywords: Old Anatolian Turkish, {-All} participle suffix, {-AllIdAn}, {-AllIdAn berü}, abbreviation.

1. Giriş

* Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Aydın / TÜRKİYE. E-posta: salanerkan@yahoo.com ORCID No: 0000-0002-4052-1121

Ekleme bir dil olan Türkçe; eklerin oluşumu, kullanımı ve işlevi bakımından zengin bir dildir. Dilin tarihî süreci içerisinde özellikle eklerde değişmelerin ve yeni oluşumların sıklıkla meydana gelmesi, eklemeli dil olmanın bir sonucudur. Bu duruma bağlı olarak eklerdeki yeni oluşumların nedenleri üzerinde fikir yürütebilmek, Türkçenin işleyiş özelliklerini ortaya koymak yönüyle dikkate değerdir.

Türklerin Anadolu'yu yurt edinmeleriyle birlikte Oğuz lehçesi temelinde kurulup gelişen Eski Anadolu Türkçesi, *-IcAk / -IcAgIn / -IcAgAz / -IcAgAzIn / -IncAk / -IncAgAz ...* (Salan 2017: 45-65), *-IsAr, -AlldAn / -AldAn, -AlldAn berü / -AldAn berü ...* gibi pek çok morfolojik biçimin ilk defa karşılaşıldığı dönemdir. Bu dönemde yazı diline yansımış olan eklerin genellikle farklı yapıların birleşip kalıplaşmasıyla meydana geldiği görülmektedir. Ancak bu birleşmelerin nasıl ve niçin meydana geldiği konusundaki tespitler, adı geçen döneme ait araştırmaların ve öğretimin gelişmesine katkı sağlamakla birlikte günümüz Türkiye Türkçesi araştırmaları ve öğretimini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen önemli sonuçların ortaya çıkmasına imkân verecektir.

İlk defa Eski Anadolu Türkçesinde kullanımlarına rastlanan {-AlldAn (> -AldAn)} ve {-AlldAn berü (> -AldAn berü)} biçimlerinin {-All}¹ zarf-fiil ekiyle {+dAn} durum ekinin birleşip kalıplaşması ve {berü} çekim edatıyla genişletilmesi sonucu meydana geldiği (Timurtaş 1994: 138-139; Ergin 1998: 342; Turan 2000: 34-35; Bayraktar 2004: 205; Argunşah 2011: 62) veya {-All} zarf-fiil ekinin {+dAn} durum ekiyle ve {+dAn berü} çekim edatıyla genişletilmesi neticesinde oluştuğu (Gülsevin 2007: 127; Deniz Yılmaz 2009: 129; Korkmaz 2003: 1010; Özkan 2000: 152; Banguoğlu 2000: 434) kanaati yaygındır. Ancak {-AlldAn berü (> -AldAn berü)} biçiminin {-All} zarf-fiil eki ile pekiştirme için getirilen {+dAn berü} çekim edatının birleşmesi sonucu oluştuğu; {-AlldAn (> -AldAn)} biçiminin ise {-AlldAn berü (> -AldAn berü)} yapısındaki *berü*'nün düşmesiyle meydana geldiği de iddia edilmektedir (Tiken 2004: 137). Görüşler, genel olarak adı geçen biçimlerin {-All} zarf-fiil ekinin {+dAn} durum eki ve {+dAn berü} çekim edatıyla genişleme sonucu oluştuğu noktasında birleşmektedir. Ancak mezkûr dönemin özellikleri ve karşılaşılan birbirinden farklı örnekler, ilgili yapıların oluşumu üzerine ifade edilenlerin dönemin özellikleriyle bağdaşmadığını ve yeniden değerlendirilmeye muhtaç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle {-AlldAn (> -AldAn)} ve {-AlldAn berü (> -AldAn berü)} biçimlerinin oluşumunu ele alan müstakil bir çalışmanın hazırlanması zaruri hâle gelmiştir. Çalışmanın *İnceleme* bölümünde {-AlldAn (> -AldAn)} ve {-AlldAn berü (> -AldAn berü)} zarf-fiil eklerinin oluşumu örneklerle ele alınmıştır.

2. İnceleme

Eski Anadolu Türkçesinde {-All} zarf-fiil eki işlektir (Salan 2018: 35-42). Ancak {-AlldAn (> -AldAn)} ve {-AlldAn berü (> -AldAn berü)} zarf-fiil eklerinin (Bilgegil 1984: 284; Daşdemir 2000: 146; Gülsevin 2001: 134; Deniz Yılmaz 2009: 129) çoğunlukla manzum eserlerde seyrek kullanıldığı görülür (Salan 2018: 35-42). Bu zarf-fiil eklerinden {-AldAn} ve {-AldAn berü} biçimleri, orta hecedeki dar (/I/) ünlünün düşmesiyle meydana gelmiştir. Buradaki dar ünlünün düşmesinde, son ek (+dAn) üzerindeki vurgunun başlıca etken olabileceği düşünülmektedir (Yüce 1999: 67).

¹ {-All} zarf-fiil ekinin kullanımı ve yapısı ile ilgili farklı görüşler hakkında geniş bilgi için bk.: Budak 1995: 220-228; Yüce 1999: 65-70; Hünerli 2012: 197-204; Şçerbak 2016: 142-144.

Dolayısıyla {-AldAn} ve {-AldAn berü} biçimleri, {-AlldAn} ve {-AlldAn berü} eklerinin oluşmasından sonra bu eklerdeki dar ünlünün düşmesiyle ortaya çıkmıştır (Ergin 2013: 342)²:

... tañrı ta 'alā yir gök yarad-aldan³ anuñ uzunluğına irer bünyāz yogıdı ... (Yılmaz vd. 2013: 260) "... Allah yeri ve göğü yarattığından beri onun yüksekliğine erişen bir yapı yoktu ..." ⁴

Gör-eliden güzel yüzini gözüm / Du 'āsıdur uzun yaş-ıla sözüm (Kültürel vd. 1999-I: 597) "Gözüm güzel yüzünü gördüğünden beri senin için dua ederim."

Toğ-aldan tağda çübān bislemiştir (Kültürel vd. 1999-II: 661) "Çoban, doğduğundan beri dağda beslemiştir."

Yā Havvā sen bilmez misin ki ben senüñle Uçmağ'a gir-elden dōst olmuşam. (Cemiloğlu 1994: 130) "Ey Havva! Seninle cennete girdiğimden beri dost olduğumu bilmez misin?"

Ol gid-eliden berü tatlu ta 'ām / yimedük biz iy şehen-şāh-ı kiram (Karahan 1994: 243) "Ey kerem sahiplerinin şahı! O gittiğinden beri tatlı yemek yemedik."

Ayrıl-aldan berü ol pür-hüner / babamız kılmadı bize bir nazar (Karahan 1994: 243) "Babamız, o hünerli ayrıldığından beri bize bir defa bile bakmadı."

Yoksul oldum saña tap-aldan berü / Gözsüz oldum seni öp-elden berü (Köktekin 1994: 324) "Sana taptığımdan beri yoksul oldum, seni öptüğümden beri gözsüz oldum."

Okıy-aldan berü ol nāmeyi ben / İşid-elden berü hengāmeyi ben (Kültürel vd. 1999-II: 811) "O mektubu okuduğumdan ve hengāmeyi işittiğimden beri ..."

... zīrā çoğ-aldan berü görmemiş-idi ... (Erkan 1986: 324) "... çünkü doğduğundan beri görmemişti ..."

Örnekleri verilen {-AlldAn (> -AldAn)} ve {-AlldAn berü (> -AldAn berü)} zarf-fiil ekleri, {-AlI} zarf-fiil ekinin değil {-AlI} sıfat-fiil ekinin {+dAn} durum eki ve {+dAn berü} çekim edatıyla birleşmesi neticesinde oluşmuştur. Bu düşüncenin

² {+dAn} durum ekinin düşmesiyle meydana gelmiş olan {-AlI berü} biçimine Eski Anadolu Türkçesinde rastlanmamıştır. Ancak günümüz Türkiye Türkçesinde seyrek de olsa {-AlI beri} biçiminin kullanıldığı görülmektedir (Yücel 2000: 87; Korkmaz 2003: 1010; Deniz Yılmaz 2009: 129; Hünerli 2012: 205). Bu biçim, muhtemelen Eski Anadolu Türkçesinden sonra {-AlldAn berü} zarf-fiil ekindeki {+dAn} durum ekinin düşmesi neticesinde ortaya çıkmış olmalıdır. {-AlI beri} yapısının {-AlI beri} biçimindeki kullanımlarının olmaması, {-AldAn berü} ve {-AldAn} zarf-fiil eklerinin {-AlldAn berü} ve {-AlldAn} biçimlerindeki dar ünlünün düşmesiyle sonradan meydana geldiğini gösterir. {-AlldAn berü} ve {-AlldAn} eklerindeki dar ünlülü hece, {-AlI} ekinin {+dAn} durum ekiyle birleşmesinden sonra orta hece hâline gelmiş ve vurgusuz olduğundan ünlüsü (/I/) düşmüştür.

³ Çalışmadaki diğer yapıların aksine Hekim Bereket'in *Hulāşa* (Erdağı Doğuer 2016) adlı eserinde geçen sadece iki örnekte {-aldan} zarf-fiil ekinin kalıplaşarak sıfat olarak kullanılan kalıcı isim meydana getirdiği görülmektedir: ... *toğaldan* (doğuştan) *sağıruş nişāmi oldur kim* ... (Erdağı Doğuer 2016: 74) "... doğuştan sağırın belirtisi şudur ..."; ... *eger toğaldan sağırılık sersām şoynca olan sağırılık olurısa* ... (Erdağı Doğuer 2016: 75) "... eğer doğuştan sağırılık menenjit hastalığı sonunda olan sağırılık olurısa ...". {-aldan} zarf-fiil ekinin bu kullanımları, Eski Anadolu Türkçesi için sıra dışı kullanımlardır.

⁴ Anlamayı kolaylaştırmak için örneklerin günümüz Türkiye Türkçesindeki karşılıkları tırnak işareti ("...") içinde verilmiştir.

kanıtlanabilmesi için Eski Anadolu Türkçesine ait çeşitli eserlerden alınmış olan aşağıdaki örneklerin değerlendirilmesine ihtiyaç vardır:

Şol ala gözlüye nigāh itdüm / Nazar id-eli günden āh itdüm (Ersoy vd. 2017: 96) “Şu ela gözlüye baktım; gördüğüm günden beri ah ettim.”

... *toğ-alı günden gerek mu‘cizātlar görsede* ... (Erkan 1986: 421) “... doğduğu günden itibaren mucizeler gösterecek ...”

... *toğ-alı günden berü anuñ kerāmeti, mu‘cizātu iklīmlerde meşhūr olupdur* ... (Erkan 1986: 487) “... doğduğu günden beri onun kerameti ve mucizeleri memleketlerde meşhur olmuştur ...”

Lebüñi gör-eli demden bu gözlerüm ahıdur hûn (Ergin 1980: 144) “Dudağımı gördüğüm andan beri bu gözlerim kan akıtır.”

Ben bu yere dilegümle gelmedüm / dünyeye gel-eli günden gülmedim (Adamoviç 1994: 173) “Ben buraya isteyerek gelmedim, dünyaya geldiğim günden beri gülmedim.”

Ammā Ebrehe Eşrem Mekke üzere çeri getür-eli yıldan berü Seyf ‘Amdān tağına çıkmadı-ıdı ... (Erkan 1986: 417) “Fakat Ebrehe Eşrem Mekke’ye asker getirdiğinden beri Seyf, ‘Amdān Dağı’na çıkmamıştı ...”

Verilen örneklere bakıldığında *nazar ideli* “gördüğüm”, *toğalı* “doğduğu”, *lebüñi göreli* “dudağımı gördüğüm”, *dünyeye geleli* “dünyaya geldiğim” ve *Ebrehe Eşrem Mekke üzere çeri getürelü* “Ebrehe Eşrem Mekke’ye asker getirdiği” şeklindeki {-All} ekli fiilimsi yapılarının *gün*, *dem* ve *yıl* zaman isimlerinin sıfatı olduğu görülür. Eski Anadolu Türkçesinde nadiren rastlanan bu tarz örneklerdeki {-All} ekinin {-dUk} ekiyle eş değer olmak üzere geçmiş zaman sıfat-fiil eki göreviyle kullanıldığı anlaşılır. Ancak adı geçen dönemde {-dUk} sıfat-fiil eki, {-All} biçimine göre çok daha sık kullanılmıştır. İki ek arasındaki tek fark, {-dUk} sıfat-fiil ekinin iyelik ekiyle kullanılmasıdır yani işlev bakımından bir fark yoktur:

... *yaradul-duğı günden tā kıyāmete degin yüzleri üzerine sürürseler* ... (Yelten 1998: 304) “... yaratıldığı günden kıyamete kadar yüzlerine sürerlerse ...”

... *eger yarat-duğun günden kıyāmet gününe degin dünyānuñ cem‘isi anuñ olsa* ... (Yelten 1998: 304) “... yarattığım günden kıyamet gününe kadar dünyanın tamamı onun olsa ...”

Zirā Hüseyñ’ün başın kesüp getür-dügi giceden berü anı düşmen dutup, her vaqt anı malāmat iderdi. (Tekin 1998: 295) “Zira Hüseyin’in başını kesip getirdiği geceden beri onu düşman olarak görüp her zaman ayıplardı.”

... *Tangrınuñ zikri dilinden doğ-duğı günden dünyadan naql it-dügi güne degin gitmedi* ... (Karaatlı 1999: 119) “... Tanrı’nın zikri, doğduğu günden öldüğü güne kadar dilinden düşmedi ...”

... *toğ-duğı günden Mûsâ belâ çekti* ... (Tulum 2001: 132) “... Musa, doğduğu günden beri eziyet çekti ...”

{-All} ekinin sıfat-fiil eki göreviyle kullanıldığı yukarıdaki örnekler, {-AllAn} berü ve {-AllAn} zarf-fiil eklerinin genişlemeden ziyade muhtemelen {-All sıfat-fiil eki + zaman ismi (dün, dem ...) + +dAn durum eki / +dAn berü çekim edatı} biçimindeki yapıdan kısaltmayla yani zaman isminin düşmesi veya kullanılmamasıyla oluştuğunu gösterir. Zira bu yapıda zaman isminin kullanılıp kullanılmaması herhangi

bir anlam farklılığına yol açmaz. Türkçede anlam işlevini kaybeden veya anlam bakımından herhangi bir katkı sağlamayan yapıların düşmesi kaçınılmazdır. *Eski Anadolu Türkçesinde* “gün, dem, zamān, an ...” gibi zaman isimlerinin düşebilmesi mümkün müdür? sorusu akla gelebilir. Mezkûr dönemde zaman isimlerinin düştüğü veya kullanılmadığı örneklerle çok sık karşılaşılır. Bu durum, yapıdaki kısaltmayı kabul edilebilir ve anlaşılır kılar:

Bu dîn kıyâmete dek (< kıyâmet gününe dek) *kâimdür bozulmaz*. (Akalin 1987: 123) “Bu din, kıyamete kadar var olup bozulmayacaktır.” ~ *Kılam gerek ki kıyâmet gününe dek feryâd* (Ayan 1979: 201) “Kıyamet gününe kadar feryat edeceğim.”

... *Âdem'den berü* (< Âdem zamanından berü) *âdem anda varmadı* ... (Hasan Kavruk vd. 2004: 138) “... Âdem zamanından beri oraya insan gitmedi ...” ~ *ya musa adem zamânından berü / ne du'a kim varısa andan berü* (Şahin 1993: 104) “Ey Musa! Âdem zamanından beri ne kadar dua varsa ...”

Yârûñ odına döyer idüm buncadan berü (< bunca zamandan berü) (Ergin 1980: 328) “Bunca zamandan beri yârin ateşine dayanırdım.” ~ ... *bunca zamândan berü bizüm koñşılığımızdasız* ... (Bakır 2008: 31) “... bunca zamandan beri bizim komşumuzsunuz ...”

... *Muhammed Muştafâ doğduğula* (< doğduğu günile) *emdügi* (< emdügi gün) *arasında elli beş dürlü kerâmet gördiler* ... (Karaathlı 1999: 123) “... Hz. Muhammet'in doğduğu gün ile emmeye başladığı gün arasındaki sürede elli beş çeşit keramet gördüler ...” ~ ... *her giz doğduğı gündən südden kesüldüğü güne degin yumağ hâcet olmadı* ... (Karaathlı 1999: 123) “... doğduğu günden süttten kesildiğı güne kadar asla yıkamaya ihtiyaç duyulmadı ...”

Yukarıdaki paragraflarda yapılan açıklamalar ve verilen örnekler, {-AllIdAn} ve {-AllIdAn berü} biçimlerinin ilk defa Eski Anadolu Türkçesinde ortaya çıkmasını tesadüfi olmaktan çıkarır. Yani bu yapıların ortaya çıkması, dönemin dil özelliklerinden bağımsız değildir. Normal şartlarda “-dlğIndAn, -dlğIndAn beri, -dlğIndAn itibaren” anlamındaki {-All} zarf-fiil ekinin “+dAn beri, +dAn itibaren” anlamında zaman süresinin başlangıç noktasını sınırlandırmak bakımından aynı işlevi yerine getirebilen “+dAn” durum eki ve “+dAn berü” çekim edatıyla birleşip genişlemesini gerektirecek bir ihtiyacın olmadığı ifade edilebilir. Zira sınırlandırma işlevini {-All} zarf-fiil eki tek başına yerine getirebilmekte ve aynı işlevi yerine getirebilen yapıların birleşerek yeni bir ek meydana getirebildiğı kullanımlara adı geçen dönemde pek rastlanmamaktadır. Bu tarz birleşmelerin genellikle farklı işleve sahip yapıların bir araya gelmesiyle ortaya çıktığı ifade edilebilir. Dolayısıyla “+dAn” durum eki ve “+dAn berü” çekim edatının birleştiğı ekin “-dlğIndAn, -dlğIndAn beri, -dlğIndAn itibaren” anlamında kullanılan {-All} zarf-fiil eki olmadığı; *nazar ideli* “gördüğüm”, *toğalı* “doğduğı”, *lebüñi görelî* “dudağımı gördüğüm”, *dünyeye geleli* “dünyaya geldiğim” ve *Ebrehe Eşrem Mekke üzere çeri getürelî* “Ebrehe Eşrem Mekke'ye asker getirdiğı” örneklerinde olduğu gibi geçmiş zaman sıfat-fiil eki görevinde kullanılan {-All} sıfat-fiil eki olduğu düşüncesi daha muhtemeldir.

Eski Anadolu Türkçesinde {-All} zarf-fiil ekinin eş değeri olarak {-AllIdAn (> -AldAn)} ve {-AllIdAn berü (> -AldAn berü)} biçimleri kullanılmıştır (Salan 2018: 35-42). Ancak *nazar ideli gündən* “gördüğüm gündən beri” (Ersoy vd. 2017: 96), *toğalı gündən* “doğduğı gündən itibaren” (Erkan 1986: 421), *toğalı gündən berü* “doğduğı gündən beri” (Erkan 1986: 487), *lebüñi görelî demden* “dudağımı gördüğümünden beri”

(Ergin 1980: 144), *dünyeye geleli gündən* “doğduğumdan beri” (Adamoviç 1994: 173) gibi örneklerde rastlanan {-All} sıfat-fiil ekiyle {-AllIdAn (> -AldAn)} ve {-AllIdAn berü (> -AldAn berü)} biçimleri eş değer kullanılmamıştır. Yani sözü edilen dönemde *nażar ideliden gündən, toğalıdan berü gündən, toğalıdan gündən berü, lebüni göreliden berü demden, dünyeye geleliden gündən* gibi sıfat-fiil eki olarak {-All} ekinin eş değeri olan {-AllIdAn} ve {-AllIdAn berü} biçimindeki kullanımlar yoktur. Bu durum, sıfat-fiil eki görevindeki {-All} ile zarf-fiil eki görevindeki {-All}’nın işlev bakımından birbirinden farklı olduklarını ortaya koyar; bununla birlikte {-AllIdAn} ve {-AllIdAn berü} biçimlerinin kısalma neticesinde oluştuğunu destekler.

Türkçede farklı yapıların birleşmesi neticesinde oluşmuş zarf-fiil eklerinin önemli bir kısmı, sıfat-fiil ekleriyle durum eklerinin (Yüce 1999: 89-114; Yücel 2000: 98; Kara 2001: 240; Hünerli 2012: 343-686; Uçar 2012: 50; Koraş 2013: 2866-2890) veya sıfat-fiil ekleriyle çekim edatlarının birleşmesi neticesinde meydana gelmiştir (Gülsevin 2001: 125-143; Deniz Yılmaz 2009: 88-167; Daşdemir 2015: 104-106; Üstünova 2016: 186-193). Buna karşılık zarf-fiil ekleriyle aynı işlevi (sınırlandırma) yerine getirebilen durum eklerinin birleşip yeni bir zarf-fiil eki meydana getirmesi, hem Eski Anadolu Türkçesi hem de Türkçenin diğer tarihî dönemleri için pek karşılaşılan bir durum değildir. Bu bakımdan {-AllIdAn berü} ve {-AllIdAn} zarf-fiil eklerinin sıfat-fiil eki görevindeki {-All} ekiyle birleşme neticesinde ortaya çıktığının düşünülmesi, dönem Türkçesi açısından daha olasıdır.

{-AllIdAn berü (> -AldAn berü)} ve {-AllIdAn (> -AldAn)} biçimlerinin ilk defa 14. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlandığı ifade edilmektedir (Bayraktar 2004: 205). *Nażar ideli gündən* “gördüğüm gündən beri” (Ersoy vd. 2017: 96), *toğalı gündən* “doğduğu gündən itibaren” (Erkan 1986: 421), *toğalı gündən berü* “doğduğu gündən beri” (Erkan 1986: 487), *lebüni göreliden demden* “dudağını gördüğümünden beri” (Ergin 1980: 144), *dünyeye geleli gündən* “doğduğumdan beri” (Adamoviç 1994: 173) gibi örneklerin de 14. yüzyılda yazılmış eserlerde kullanılması, {-AllIdAn berü (> -AldAn berü)} ve {-AllIdAn (> -AldAn)} biçimlerine geçişin {-All sıfat-fiil eki + zaman ismi (dün, dem ...) + +dAn durum eki / +dAn berü çekim edatı} şeklinde gösterilebilecek yapıdaki zaman isminin düşmesi neticesinde aynı yüzyılda meydana geldiğini gösterir. *Nażar ideli gündən, toğalı gündən, toğalı gündən berü, lebüni göreliden demden, dünyeye geleli gündən* gibi kullanımlara 14. yüzyıldan sonra rastlanmamış olması, kısalma şeklinde meydana gelen değişimin bu yüzyılda tamamlandığının düşünülmesine imkân verir.

{-AllIdAn} zarf-fiil ekinin {-AllIdAn berü} yapısındaki *berü* edatının düşmesiyle meydana geldiği şekilde ifade edilen bir görüş vardır (Tiken 2004: 137). Bu görüş, dönemin dil özellikleri bakımından pek makul görünmemektedir. Zira her iki biçim de {-All sıfat-fiil eki + zaman ismi (dün, dem ...) + +dAn durum eki / +dAn berü çekim edatı} yapısından kısaltmayla meydana geldiği için {-AllIdAn} zarf-fiil ekinin {-AllIdAn berü} biçimiyle bir ilgisi yoktur ve ikisi de birbirinden ayrı oluşumlardır. Ayrıca {+dAn} durum eki, Eski Anadolu Türkçesinde tek başına “+dAn itibaren, +dAn berü” anlamıyla kullanılabilen bir ektir (Salan 2018: 20-21).

Eski Anadolu Türkçesinde sıfat-fiil eki ve zarf-fiil eki olmak üzere iki farklı kullanıma sahip olan {-All}’nın kökende aynı ek olup olmadığı konusunda tereddüt oluşabilir. Zira zarf-fiil eklerinin aynı zamanda sıfat-fiil eki olarak da kullanılabilmesi, Türkçede pek karşılaşılan bir özellik değildir. Bu bakımdan her iki ekin şeklen aynı olmasına karşılık farklı köklerden gelme ihtimalleri de dikkate alınabilir. Ancak

Köktürk, Uygur ve Karahanlı dönemlerine ait eserlerde {-GAll} ekinin sıfat-fiil eki olarak kullanıldığı örneklere rastlanmamıştır⁵. Bununla birlikte Eski Türkçede {-A}, {-I} ve {-(y)U} zarf-fiil eklerinin aynı zamanda sıfat-fiil eki göreviyle de kullanılabildiği tespit edilmiştir (Ağca 2007: 7-16). Bu durum, {-All} zarf-fiil ekinin çalışmaya konu olan dönemde işlev genişlemesiyle sıfat-fiil eki işlevi kazandığı şeklindeki düşüncenin ortaya çıkmasına imkân verir ve {-All} zarf-fiil eki ile {-All} sıfat-fiil ekinin aynı kökten geldiğini gösterir.

{-All} zarf-fiil ekinin çağdaş Türk lehçelerinde *-All*, *-gAll*, *-gAnII*, *-gAllI*, *kAllI*, *gAnI*, *-gIII*, *-kIII*, *gInI*, *-kInI*, *-hall*, *-kala* şeklindeki kullanımlarıyla karşılaşmak mümkündür (Budak 1995: 226-227; Şçerbak 2016: 142-143). Oğuz grubu Türk lehçelerinden olan günümüz Türkmen Türkçesindeki *men geelim bâri* 'ben geldiğimden beri', *sen gideliŋ bâri* 'sen gittiğinden beri', *siziŋ gideliŋiz bâri* 'siz gittiğinizden beri' (Şçerbak 2016: 143); *Meniñ Aşgabâda geelim* (ya da *gelenim*) *bâri* (Yüce 1999: 67) "Aşkabat'a geldiğimden beri"; *Biz bu yurda geelimiz bâri* (Söyegov vd. 1999: 440) "Bu yurda geldiğimizden beri" gibi örnekler, yukarıdaki paragraflarda ifade edilen {-All} ekinin sıfat-fiil eki görevinde de kullanılabildiği yönündeki görüş açısından dikkat çekicidir. Verilen örneklere bakıldığında; *-elim bâri*, *-eliŋ bâri*, *-eliŋiz bâri*, *-elimiz bâri* gibi yapılarda {-All} ekinin -aslında zarf-fiil eki olarak değil {-dlk} ve {-An} geçmiş zaman sıfat-fiil ekleriyle eş değer olmak üzere sıfat-fiil eki görevinde olduğu anlaşılır. Ayrıca örneklerde geçen bu yapıların hem {-An} sıfat-fiil ekiyle de kullanılabilmesi (Söyegov vd. 1999: 441; Yüce 1999: 67) hem de iyelik ekli olması, {-All} ekinin zarf-fiil eki yapısına sıfat-fiil eki olarak katılabildiğini somut hâle getirir. Bu bakımdan günümüz Türkmen Türkçesindeki bazı biçimler, {-All} ekinin sıfat-fiil eki görevi de üstlenebildiği düşüncesini desteklemektedir.

3. Sonuç

Eski Anadolu Türkçesindeki {-AlldAn berü (> -AldAn berü)} ve {-AlldAn (> -AldAn)} zarf-fiil eklerinin oluşumunun ele alındığı bu çalışmayla ortaya çıkan başlıca tespit, yorum ve öneriler şunlardır:

3.1. Genellikle manzum eserlerde seyrek kullanılmış olan {-AlldAn (> -AldAn)} ve {-AlldAn berü (> -AldAn berü)} zarf-fiil ekleri, Eski Anadolu Türkçesinde daha sık tercih edilen {-All} zarf-fiil ekinin eş değeri olarak kullanılmış yapılardır. İlk defa mezkûr dönemde ortaya çıkmış olan {-AlldAn (> -AldAn)} ve {-AlldAn berü (> -AldAn berü)} biçimleri, Oğuz lehçesine özgüdür ve kullanıldığı dönem ve lehçe için ayrıntı özellik olarak değerlendirilebilir.

3.2. {-AlldAn} ve {-AlldAn berü}, {-All} zarf-fiil ekinin {+dAn} durum eki ve {+dAn berü} çekim edatıyla genişletilmiş biçimleri olmasa gerektir. Başka bir deyişle bu ekler, {-All sıfat-fiil eki + zaman ismi (dün, dem ...) + +dAn durum eki / +dAn berü çekim edatı} şeklinde gösterilebilecek yapıdan zaman isminin düşmesi veya kullanılmamasıyla birlikte kısalma neticesinde ortaya çıkmış zarf-fiil ekleri olmalıdır. Dolayısıyla belirtilen eklerde geçen fiilimsi eki, {-All} zarf-fiil ekinden ziyade {-All} sıfat-fiil ekidir.

⁵ Köktürk, Uygur ve Karahanlı dönemlerinde {-GAll} ekinin sıfat-fiil eki işlevine sahip olup olmadığı tespit için faydalanılan dil çalışmaları şunlardır: Eraslan 1980; Ercilasun 1984; Tekin 1992; Alyılmaz 1994; Mansuroğlu 1998; Gabain 2003; Hacıeminoğlu 2003; Tekin 2003; Bayraktar 2004; Erdal 2004; Güner 2008; Tabaklar 2011; Eraslan 2012.

3.3. Adı geçen dönemde iki farklı işlevde kullanılmış {-All} eki vardır. Bunlardan ilki ve çok daha sık kullanılanı “-dİğIndAn, -dİğIndAn beri, -dİğIndAn itibaren” anlamıyla belirli bir zaman diliminde geçen sürenin başlangıç noktasını sınırlandıran {-All} zarf-fiil ekidir. Diğeri ise *nazar ideli günden* “gördüğüm günden beri”, *toğalı günden* “doğduğu günden itibaren”, *toğalı günden berü* “doğduğu günden beri”, *lebüni görelî demden* “dudağını gördüğümden beri” gibi örneklerde rastlanan ve zaman isminden önce kullanılarak {-dUk} geçmiş zaman sıfat-fiil ekiyle aynı işlevi yerine getirmiş olan {-All} sıfat-fiil ekidir. Farklı işleve ve aynı kökene sahip bu ekler birbirine karıştırılmamalıdır. Ayrıca Eski Anadolu Türkçesi üzerine hazırlanacak olan dil bilgisi çalışmalarının *sıfat-fiillerle* ilgili kısımlarında {-All} sıfat-fiil ekine de yer verilmelidir.

3.4. Türkçede zarf-fiil eki olarak kabul edilebilecek yapıların büyük bir kısmı ya sıfat-fiil ekleriyle durum eklerinin ya da sıfat-fiil ekleriyle çekim edatlarının birleşmesinden oluşmuştur. Buna karşılık zarf-fiil eklerinin durum ekleriyle birleşip yeni bir yapı oluşturduğu örnekler oldukça sınırlıdır. {-AllIdAn} ve {-AllIdAn berü} zarf-fiil ekleri, Türkçedeki genel eğilime uygun olarak sıfat-fiil ekleri ile meydana gelen birleşmeler içerisinde yer almalıdır.

3.5. {-AllIdAn (> -AldAn)} ve {-AllIdAn berü (> -AldAn berü)} zarf-fiil ekleri ile *nazar ideli günden* “gördüğüm günden beri”, *toğalı günden* “doğduğu günden itibaren”, *toğalı günden berü* “doğduğu günden beri”, *lebüni görelî demden* “dudağını gördüğümden beri”, *dünyeye geleli günden* “doğduğumdan beri” gibi yapıların aynı yüzyılda (14. yüzyıl) yazılmış eserlerde ortaya çıkması tesadüfî değildir. Zira 14. yüzyıl, {-All sıfat-fiil eki + zaman ismi (dün, dem ...) + +dAn durum eki / +dAn berü çekim edatı} biçiminde gösterilebilecek yapıdan {-AllIdAn (> -AldAn)} ve {-AllIdAn berü (> -AldAn berü)} zarf-fiil eklerine geçişin yaşandığı dönemdir. Özellikle *nazar ideli günden*, *toğalı günden*, *toğalı günden berü*, *lebüni görelî demden* gibi örnekler 14. yüzyıldan sonra kaleme alınmış eserlerde rastlanmamış olması, geçişin aynı yüzyılda tamamlandığını gösterir. Dolayısıyla zikredilen tarihî dönem de çalışmada öne sürülen görüşü desteklemektedir.

3.6. {-AllIdAn} ve {-AllIdAn berü} zarf-fiil eklerindeki {+dAn} durum ekinin ve {+dAn berü} çekim edatının pekiştirme amaçlı getirildiğini veya genişlemeye kullanıldığını iddia eden görüşlerin tekrar gözden geçirilmesi gerekir. Zira {-All sıfat-fiil eki + zaman ismi (dün, dem ...) + +dAn durum eki / +dAn berü çekim edatı} şeklinde gösterilebilecek yapıda zaman isminin tamlanan unsur olduğu sıfat tamlamasına getirilmiş olan {+dAn} ve {+dAn berü} biçimleri, zaman isminin düşmesiyle birlikte {-All} sıfat-fiil ekinin üzerine eklenmiştir. {+dAn} ve {+dAn berü} doğrudan sıfat-fiil ekinin üzerine gelmiş yapılar olmadığından bunların pekiştirme ya da genişleme ile alakası yoktur. Düşme ya da kısalma neticesinde mecburi bir birleşme meydana gelmiştir.

Kaynakça

- ADAMOVIĆ, Milan, (1994), *Kelile ü Dimne Türkische Handschrift T 189 der Forschungsbibliothek Gotha*, Hildesheim-Zürich-New York: Georg Olms Verlag.
- AĞCA, Ferruh, (2007), “Eski Türkçede {-A/-I/-(y)U} Ünlü Zarf-fiil Eklerinin Farklı Bir İşlevi Üzerine”, *Türkbilg*, 2007/13: 3-17.
- AKALIN, Şükrü Halûk, (1987), *Ebü'l-Hayr-ı Rûmî Saltuk-nâme I*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- ALYILMAZ, Cengiz, (1994), *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum (Basılmamış Doktora Tezi).
- ARGUNŞAH, Mustafa, (2011), “Türkçede Zarf-fiil Eklerinin Durum Ekleriyle Kalıplaşması”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, VI, 1: 55-68.
- AYAN, Hüseyin, (1979), *Şeyhoğlu Mustafa Hürşîd-nâme (Hürşîd ü Feraşâd) İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- BAKIR, Abdullah, (2008), *Yazıcızâde 'Alt'nin Selçuk-nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği Giriş - Metin - Dizin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul (Basılmamış Doktora Tezi).
- BANGUOĞLU, Tahsin, (2000), *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BAYRAKTAR, Nesrin, (2004), *Türkçede Fiilimsiler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BİLGEGİL, Kaya, (1984), *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- BUDAK, Aydın, (1995), “Türkmençe’de -galı > -alı Zarf Fiili”, *Türk Dünyası Araştırmaları* 97: 219-232.
- CEMİLOĞLU, İsmet, (1994), *14. Yüzyıla Ait Bir Kısas-ı Enbiyâ Nüshası Üzerine Sentaks İncelemesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DAŞDEMİR, Muharrem, (2000), *Dedem Korkut Kitabı'nın Söz Dizimi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum (Basılmamış Doktora Tezi).
- DAŞDEMİR, Muharrem, (2015), *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal - İşlevsel Söz Dizimi*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- DENİZ YILMAZ, Özlem, (2009), *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERASLAN, Kemal, (1980), *Eski Türkçe’de İsim-filler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ERASLAN, Kemal, (2012), *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERCİLASUN, Ahmet B., (1984), *Kutadgu Bilig Grameri -Fiil-*, Ankara: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- ERDAĞI DOĞUER, Binnur, (2016), *Hekim Bereket Hulâsa Metin-Sözlük*, Ankara: Ürün Yayınları.
- ERDAL, Marcel, (2004), *A Grammar Of Old Turkic*. Leiden: Brill.
- ERGİN, Muharrem, (1980), *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ERGİN, Muharrem, (1998), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- ERKAN, Mustafa, (1986), *Siretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr) İnceleme-Metin I*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (Basılmamış Doktora Tezi).
- ERSOY, Ersen ve Ümran AY, (2017), *Hoca Dehhânî Divanı*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- GABAIN, A. von, (2003), *Eski Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLSEVİN, Gürer, (2001), “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-fiiller”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2: 125-144.
- GÜLSEVİN, Gürer, (2007), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜNER, Galip, (2008), *Karahanlı Türkçesinde Fiil*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri (Basılmamış Doktora Tezi).
- HACİEMİNOĞLU, Necmettin, (2003), *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HÜNERLİ, Bülent, (2012), *Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Zarf-fiiller*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne (Basılmamış Doktora Tezi).
- KARA, Funda, (2001), *Namık Kemal'in Mektuplarında Söz Dizimi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum (Basılmamış Doktora Tezi).
- KARAATLI, Recep, (1999), *Leftâ ifü'l-Kudsîyye (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Gramatikal Dizin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum (Basılmamış Doktora Tezi).

- KARAHAN, Leylâ, (1994), *Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yûsuf*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KAVRUK, Hasan vd., (2004), *El-Ferec Ba'de's-Şidde (Karşılaştırmalı Metin) II*, Malatya: Özserhat Yayıncılık.
- KORAŞ, Hikmet, (2013), “Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri ve İsim Çekim Ekleri ile Teşkil Edilen Zarf-fiil Şekilleri ve Türkiye Türkçesinde Karşılıkları”, **VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri 20-25 Ekim 2008 III. Cilt**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2865-2910.
- KORKMAZ, Zeynep, (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KÖKTEKİN, Kâzım, (1994), *Süle Fakih'in Yusuf ve Zelihası (İnceleme-Metin-Dizin) C. I*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum (Basılmamış Doktora Tezi).
- KÜLTÜRAL, Zuhâl ve Latif BEYRELİ, (1999), *Şerîfi Şehnâme Çevirisi I, II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MANSUROĞLU, Mecdut, (1998), “Karahanlıca”, *Tarihî Türk Şiveleri*, (Çeviren: Mehmet Akalın), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. 133-171.
- ÖZKAN, Mustafa, (2000), *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, İstanbul.
- SALAN, Erkan, (2017), “{-IcAk} Zarf-fiil Eki ve Varyantları Üzerine”, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 21: 45-73.
- SALAN, Erkan, (2018), *Eski Anadolu Türkçesinde Sınırlandırma Yapıları*, Ankara: Ürün Yayınları.
- SÖYEGOV, M. vd., (1999), *Türkmen Diliniñ Grammatikası Morfolojiyü*, Aşgabat: “Ruh” Neşriyatı.
- ŞAHİN, Hatice, (1993), *Hatiboğlu Ferah-nâme (Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizini)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya (Basılmamış Doktora Tezi).
- ŞÇERBAK, A. M., (2016), *Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Şekil Bilgisi Üzerine Denemeler (Fiiil)*, (Çeviren: Yakup Karasoy, Naile Hacızade ve Mevlüt Gülmez), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TABAKLAR, Özcan, (2011), “Göktürk Harfli Yazıtlarda -gAll Eki Üzerine”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 45: 269-274.
- TEKİN, Arslan, (1998), *Şirvanlı Mahmûd Tarih-i İbn-i Kesîr Tercümesi (4. Cilt, 1. Kısım) Dil Özellikleri-Metin-Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEKİN, Şinasi, (1992), “Eski Türkçe”. *Türk Dünyası El Kitabı İkinci Cilt Dil-Kültür-San'at*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 69-119.
- TEKİN, Talat, (2003), *Orhon Türkçesi Grameri*, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- TİKEN, Kâmil, (2004), *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf-fiüller*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TİMURTAŞ, Faruk K., (1994), *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- TULUM, Mertol, (2001), *Tazarru'nâme*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- TURAN, Fikret, (2000), *Adverbs and Adverbial Constructions in Old Anatolian Turkish*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- UÇAR, Erdem, (2012), “Eski Türkçe -gInçA Zarf Fiil Ekinin Kökeni Üzerine”, *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi* 11: 47-52.
- ÜSTÜNOVA, Kerime, (2016), *Eylem İşletimi*, Bursa: Sentez Yayıncılık.
- YELTEN, Muhammet, (1998), *Şirvanlı Mahmud Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YILMAZ, Emine vd., (2013), *Kısas-ı Enbiya*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YÜCE, Nuri, (1999), *Gerundien im Türkischen: Eine morphologische und syntaktische Untersuchung*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- YÜCEL, Bilal, (2000), “Türkiye Türkçesinde Zarf-fiil Eklerinin Yapı Bakımından Sınıflandırılması Üzerine”, *Türklük Bilimi Araştırmaları* 9: 75-114.